
Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

Підручник

**За редакцією д.е.н., проф. І. М. Сотник,
д.е.н., проф. Л. М. Таранюка**

Затверджено вченою радою Сумського державного університету
як підручник для студентів вищих навчальних закладів

Суми
«Університетська книга»
2018

Entrepreneurship, trade and exchange activity

The textbook

**Edited by Irina Sotnyk
and Leonid Taranyuk**

Sumy
University Book
2018

УДК 373.61+336.76
ББК 65.292+65-182я73
П 32

Затверджено Вченою радою Сумського державного університету як підручник для студентів вищих навчальних закладів. Протокол № 9 від 9 березня 2017 року.

Рецензенти:

О. М. Ястремська, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, завідувач кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця;

Л. Л. Ковальська, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва Луцького національного технічного університету;

С. К. Харічков, доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту бізнесу, економіки та інформаційних технологій, завідувач кафедри менеджменту Одеського національного політехнічного університету.

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. І. М. Сотник, д.е.н., проф. Л. М. Таранюка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2018. – 572 с.

ISBN 978-966-680-847-2

Підручник містить навчальні матеріали, що забезпечують формування основних фахових компетентностей бакалаврів та магістрів зі спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Викладено теоретичні положення, організаційно-економічне та методичне забезпечення діяльності суб'єктів підприємництва, торгівлі і біржової діяльності. Досліджено питання антикризового управління та трансформацій у підприємстві. Розглянуто сучасні тенденції розвитку бізнесу з урахуванням європейського вектору розвитку. Розкрито економічні аспекти соціальних відносин, логістики, ціноутворення, бізнес-планування, маркетингової діяльності, управління витратами, стратегічного планування в підприємницькій та торговельній сферах. Присвячено увагу моделюванню бізнес-процесів та їх змінам у підприємницькій діяльності, організаційній культурі та етиці в бізнесі.

Підручник призначений для підготовки бакалаврів та магістрів зі спеціальності «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», також буде корисним для викладачів та інших фахівців з питань ефективної роботи суб'єктів підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

УДК 373.61+336.76
ББК 65.292+65-182.273

ISBN 978-966-680-847-2

© Колектив авторів, 2018
© ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	11
ВСТУП.....	12
Розділ 1. Підприємництво як вид господарювання.....	16
1.1. Підприємництво і підприємець: сутність та особливості.....	16
1.2. Еволюція та типологія підприємництва.....	20
1.3. Підприємницький процес.....	24
1.4. Підприємницька культура як сучасний феномен розвитку підприємництва.....	28
1.5. Підприємницьке середовище.....	32
Контрольні питання.....	35
Практичні завдання.....	36
Розділ 2. Бізнес-комунікації в підприємстві.....	37
2.1. Поняття та предмет бізнес-комунікації.....	37
2.2. Побудова корпоративної культури і внутрішнього PR, діловий етикет, технологія ведення переговорів.....	43
2.3. Оцінка ступеня розвитку й ефективності бізнес-комунікацій у підприємстві, торгівлі та біржовій діяльності.....	45
2.4. Маркетинг персоналу, бренд-менеджмент та управління іміджем бізнес-структури.....	48
Контрольні питання.....	51
Практичні завдання.....	51
Розділ 3. Організаційно-правові форми підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.....	53
3.1. Організаційно-правові форми підприємництва.....	53
3.2. Види підприємницької діяльності.....	60
3.3. Мале інноваційне підприємництво.....	63
3.4. Функції торгового підприємництва.....	66
3.5. Франчайзинг.....	70
3.6. Біржова діяльність суб'єктів господарювання.....	75
3.7. Сучасні моделі підприємницької діяльності.....	78
3.8. Інтернет-трейдинг.....	83
Контрольні питання.....	93
Практичні завдання.....	93
Розділ 4. Антикризове фінансове управління у підприємстві.....	95
4.1. Економічна сутність антикризового фінансового управління....	95
4.2. Механізми фінансової стабілізації та реалізації антикризового управління.....	100
4.3. Антикризівий фінансовий контролінг у підприємстві.....	103
4.4. Використання інструментів антикризового фінансового	

контролінгу.....	110
Контрольні питання.....	118
Практичні завдання.....	118
Розділ 5. Трансформація та реструктуризація суб'єктів підприємницької діяльності.....	120
5.1. Види та форми реструктуризації підприємницьких структур.....	120
5.2. Реорганізація суб'єктів підприємницької діяльності: поняття і види.....	123
5.3. Класифікація основних типів злиття та поглинань.....	127
5.4. Проблеми і чинники реорганізації підприємницьких структур... Контрольні питання.....	129 132
Практичні завдання.....	132
Розділ 6. Напрямки розвитку бізнесу в ході Третьої і Четвертої промислових революцій.....	136
6.1. Контури майбутнього бізнесу.....	136
6.2. Трансформація матеріально-енергетичної основи в ході Третьої промислової революції.....	138
6.3. Трансформація інформаційної основи економічних систем у ході Третьої промислової революції.....	145
6.4. Трансформація синергетичної основи як провідного фактора Третьої промислової революції.....	151
6.5. Контури Четвертої промислової революції (Ч.п.р.)..... Контрольні питання.....	154 159
Практичні завдання.....	160
Розділ 7. Європейська торговельна політика.....	162
7.1. Сутність та поняття торговельної політики.....	162
7.2. Економічні інструменти регулювання торговельної політики.....	165
7.3. Економічна та торговельна політики співпраці України з ЄС.....	168
7.4. Торговельна політика ЄС у сільському господарстві..... Контрольні питання.....	170 174
Практичні завдання.....	174
Розділ 8. Соціальна та солідарна економіка.....	177
8.1. Поняття соціальної і солідарної економіки та її розвиток у світі	177
8.2. Характеристика основних організаційних форм ССЕ.....	181
8.3. Керівництво та управління в секторі ССЕ.....	185
8.4. Ресурсне забезпечення діяльності організацій ССЕ.....	189
8.5. Правова база функціонування організацій ССЕ та сучасні виклики їх діяльності.....	193
Контрольні питання.....	196
Практичні завдання.....	197

Розділ 9. Економіка соціально-трудо­вих відносин у підприємстві.....	199
9.1. Трудова поведінка в ринкових умовах.....	199
9.2. Мотивація трудової діяльності.....	202
9.3. Трудові конфлікти та їх розв’язання.....	204
9.4. Заробітна плата в ринкових умовах.....	210
9.5. Сучасні моделі організації системи оплати праці підприємницькими структурами.....	217
9.6. Соціальні гарантії у сфері праці.....	224
Контрольні питання.....	230
Практичні завдання.....	231
Розділ 10. Економічний аналіз у підприємстві.....	232
10.1. Сутність та особливості економічного аналізу підприємницьких структур.....	232
10.2. Аналіз у торговому підприємстві.....	235
10.3. Аналіз впливу інфляції на прийняття фінансових рішень у підприємстві.....	243
10.4. Особливості галузевого економічного аналізу.....	245
10.5. Діагностика фінансово-економічного потенціалу підприємства.....	249
Контрольні питання.....	252
Практичні завдання.....	253
Розділ 11. Інвестиції в підприємстві.....	255
11.1. Економічна сутність інвестицій та інвестиційної діяльності....	255
11.2. Класифікація інвестицій.....	258
11.3. Інвестування в підприємницькій діяльності.....	261
11.4. Урахування фактора часу в інвестиційній діяльності.....	264
11.5. Оцінка ефективності інвестицій.....	269
Контрольні питання.....	275
Практичні завдання.....	276
Розділ 12. Управління витратами підприємницької діяльності.....	277
12.1. Система управління витратами на підприємстві.....	277
12.2. Методи обліку та калькулювання витрат.....	283
12.3. Аналіз беззбитковості.....	293
12.4. Ефект операційного левериджу.....	298
12.5. Формування витрат за місцями виникнення та центрами відповідальності.....	300
Контрольні питання.....	302
Практичні завдання.....	302

Розділ 13. Ціноутворення у підприємстві, торгівлі та біржовій діяльності.....	304
13.1. Склад, структура і функції ціни. Непрямі податки.....	304
13.2. Склад і структура ціни продукції оптової посередницької ланки. Посередницька та торговельна маржа.....	316
13.3. Біржове ціноутворення.....	321
13.4. Особливості формування цін на будівельну продукцію.....	324
Контрольні питання.....	327
Практичні завдання.....	328
Розділ 14. Маркетинг торгово-посередницької діяльності.....	329
14.1. Сутність та особливості організації торгово-посередницької діяльності.....	329
14.2. Посередники як економічні суб'єкти ринку: функції, форми взаємодії та оцінювання ефективності.....	336
14.3. Сутність, форми та методи організації роботи торгових посередників.....	346
14.4. Особливості діяльності посередників на біржовому ринку.....	349
Контрольні питання.....	356
Практичні завдання.....	357
Розділ 15. Стратегії в підприємстві.....	359
15.1. Види стратегій у підприємницькій діяльності.....	359
15.2. Ситуаційний підхід щодо вибору кращого варіанта стратегічного рішення.....	366
15.3. Сучасні конкурентні стратегії у підприємстві.....	369
15.4. Обґрунтування підприємницького вибору стратегій виробництва.....	372
15.5. Формування моделі управління стратегічним розвитком підприємницької структури.....	376
Контрольні питання.....	382
Практичні завдання.....	382
Розділ 16. Бізнес-планування в підприємстві.....	384
16.1. Основи бізнес-планування.....	384
16.2. Процес розроблення бізнес-плану.....	389
16.3. Бізнес-план у підприємницькій практиці.....	399
16.4. Визначення і класифікація фондів міжнародної технічної допомоги для реалізації бізнес-планів.....	401
Контрольні питання.....	407
Практичні завдання.....	408

Розділ 17. Моделювання бізнес-процесів у підприємницькій діяльності.....	410
17.1. Процесний підхід до управління підприємницькою діяльністю.....	410
17.2. Класифікація бізнес-процесів підприємства.....	414
17.3. Управління бізнес-процесами підприємницької діяльності.....	416
17.4. Моделювання бізнес-процесів підприємницької діяльності.....	421
17.5. Діагностика ризиків у системі управління бізнес-процесами....	427
Контрольні питання.....	435
Практичні завдання.....	436
Розділ 18. Управління змінами в підприємництві.....	438
18.1. Принципи організації бізнес-процесів у системі управління змінами.....	438
18.2. Організаційно-економічні аспекти управління змінами в діяльності підприємницьких структур.....	442
18.3. Моделювання змін бізнес-процесів.....	445
18.4. Оптимізація управління реалізацією товарів і послуг на підприємстві з використанням систем ERP-класу.....	450
Контрольні питання.....	458
Практичні завдання.....	459
Розділ 19. Логістика.....	461
19.1. Теоретичні аспекти логістики.....	461
19.2. Логістика в підприємницькій діяльності.....	465
19.3. Логістика в торговельній діяльності.....	478
19.4. Логістичний підхід в управлінні фінансовими потоками у підприємстві, торгівлі та біржовій діяльності.....	481
Контрольні питання.....	485
Практичні завдання.....	486
Розділ 20. Корпоративна соціальна відповідальність.....	487
20.1. Передумови появи ідеї соціальної відповідальності в бізнесі... ..	487
20.2. Еволюція теорії корпоративної соціальної відповідальності....	490
20.3. Теоретичні засади КСВ.....	494
20.4. Концепції соціальної відповідальності у підприємстві, торгівлі та біржовій діяльності.....	497
20.5. Державне регулювання імплементації корпоративної соціальної відповідальності у діяльності підприємств.....	499
20.6. Оцінка ефективності заходів з корпоративної соціальної відповідальності.....	502
Контрольні питання.....	506
Практичні завдання.....	507

Розділ 21. Організаційна культура і етика в підприємстві.....	511
21.1. Етика в підприємстві: предмет і специфіка.....	511
21.2. Проблеми мікро- і макроетики.....	515
21.3. Корпоративна культура і корпоративна етика.....	520
Контрольні питання.....	529
Практичні завдання.....	530
ВИСНОВКИ.....	532
ЛІТЕРАТУРА	535
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	565

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

IoT – Інтернет речей
IT – інформаційні технології
PR – паблік рілейшнз
АЕС – атомна електростанція
ВВП – валовий внутрішній продукт
ВДЕ – відновлювані джерела енергії
ВНЗ – вищий навчальний заклад
ЕОМ – електронна обчислювальна машина
ЄЕС – Європейське економічне співтовариство
ЄС – Європейський Союз
ЗВТ – зона вільної торгівлі
ЗМІ – засоби масової інформації
ЗСП – збалансована система показників
ККД – коефіцієнт корисної дії
КСВ – корпоративна соціальна відповідальність
КТУ – коефіцієнт трудової участі
МІП – малі інноваційні підприємства
МРЦ – максимальна роздрібна ціна
МСП – малі та середні підприємства
МТР – матеріально-технічні ресурси
НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
НДІ – науково-дослідний інститут
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН – Організація Об'єднаних Націй
п.п – процентні пункти
ПДВ – податок на додану вартість
ПКУ – податковий кодекс України
ССЕ – соціальна та солідарна економіка
ССП – спільна сільськогосподарська політика
Т.п.р. – третя промислова революція
ТБ – товарна біржа
УКТ ЗЕД – Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
Ч.п.р. – четверта промислова революція
ЮНІДО (UNIDO) – Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку

ВСТУП

Розвиток ринкових відносин обумовлює необхідність формування і постійної підтримки ефективних зв'язків суб'єктів господарювання з поставачальниками, торговельними представниками, клієнтами з метою підвищення рівня конкурентоспроможності компаній як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Особливо актуальними є ці питання для бізнес-структур у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, тобто тих видів економічної діяльності, які сьогодні активно розвиваються в Україні. Процеси розбудови підприємницьких мереж, розширення торгівлі та біржової діяльності наразі стикаються з важливими проблемами, зокрема, негативним впливом високих рівнів податкового навантаження на суб'єктів малого та середнього бізнесу, втратою ринків збуту, зниженням привабливості товарних ринків, відсутності електронних бірж в країні, зменшенням інвестиційної привабливості підприємницької сфери тощо. У зв'язку з цим, виникає нагальна необхідність підготовки фахівців у сфері підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, які б змогли своєчасно й ефективно відповідати на виклики сучасності.

Вирішення цього завдання потребує підвищення кваліфікації самих підприємців, а також зростання знань, навичок і вмінь персоналу компаній, які здійснюють підприємницьку діяльність. Формування таких знань і вмінь повинно відбуватися з урахуванням останніх тенденцій розвитку підприємництва, закордонного досвіду та вітчизняних реалій ведення бізнесу, інноваційних напрямів розвитку підприємств, перспектив розширення ринків їх збуту за рахунок реалізації саме інноваційної продукції, інноваційно орієнтованих технологій та нових знань.

Необхідно наголосити, що передові технології у підприємстві, торгівлі та біржовій діяльності повинні бути адаптовані під особливості національної економіки, чинну нормативно-правову базу, традиції підприємництва в країні. Як свідчить практика, механічне перенесення на вітчизняний ґрунт ринкових інструментів регулювання й управління бізнесом, які добре зарекомендували себе за кордоном, не завжди є виправданим та успішним. У зв'язку з цим, на сучасному етапі розвитку в Україні актуальності набувають комплексні управлінські рішення, які базуються на кращих світових практиках і, водночас, адаптовані до реалій внутрішнього ринку.

Даний підручник дає змогу сформувати у студентів базові знання та навички щодо прийняття таких комплексних рішень з метою ефективного управління підприємницькими структурами, торговельними організаціями та біржами. Проте метою книги не є детальне висвітлення усієї

різноманітності взаємовідносин у зазначених сферах діяльності і надання вичерпної інформації з усіх питань провадження бізнесу в Україні. Безумовно, це надзвичайно складно зробити в межах одного видання. Крім того, у реальній дійсності застосування універсальних рецептів вирішення проблем часто є недоцільним, а іноді навіть шкідливим. Тому, на наш погляд, набагато важливішим є формування у теперішніх і майбутніх підприємців системи базових знань та практичних навичок щодо управління бізнесом, які б створювали передумови для розвитку нетрадиційного мислення, швидкої адаптації до нестандартних ринкових ситуацій, перетворення потенційних і реальних загроз діяльності фірм на відносні і безумовні переваги. Саме цей підхід покладений в основу формування структури даної книги.

Підручник містить матеріали, до яких увійшла інформація з дисциплін, що забезпечують формування основних фахових компетентностей бакалаврів і магістрів за спеціальністю «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Крім того, у книзі подані теми, які розширюють знання у здійсненні інноваційної підприємницької і торговельної діяльності з урахуванням провідного світового та європейського досвіду. Зокрема, до таких тем належать: «Напрямки розвитку бізнесу в ході Третьої і Четвертої промислових революцій», «Європейська торговельна політика», «Управління змінами в підприємстві», «Моделювання бізнес-процесів в підприємницькій діяльності», «Соціальна та солідарна економіка» тощо.

Структура підручника відповідає принципу системного викладення матеріалу, тому окремі розділи об'єднують зміст декількох навчальних дисциплін: наприклад, розділ «Бізнес-комунікації в підприємстві» доповнений питаннями маркетингу персоналу; розділ «Економічний аналіз у підприємстві» містить окремі питання дослідження потенціалу і розвитку підприємства; розділ «Моделювання бізнес-процесів в підприємницькій діяльності» охоплює також теми, що висвітлюють економічні ризики у підприємстві. Об'єднання в межах однієї книги матеріалів кількох дисциплін дозволило уникнути дублювання, узгодити їх зміст, форму та послідовність викладення.

У підручнику висвітлено теоретичні положення підприємництва, питання організаційного забезпечення, антикризового механізму управління та трансформацій, напрями розвитку підприємництва, викладені основні засади Європейської торгової політики та солідарної економіки. Значна увага присвячена методичному інструментарію управління підприємською, торговельною та біржовою сферами, а саме економічному аналізу підприємницької діяльності, економіці соціально-трудових відносин, інвестиційному аналізу, управлінню витратами, ціноутворенню в під-

приємництві, торгівлі і біржовій діяльності, маркетингу торговельно-посередницької діяльності, стратегії та бізнес-плануванню в підприємстві, управлінню змінами та моделюванню бізнес-процесів, питанням логістичного управління. Крім основних теоретичних та методичних аспектів, книга охоплює питання корпоративної соціальної відповідальності, а також організаційної культури й етики в підприємстві.

Розділи підручника містять як теоретичні та методичні, так і практичні аспекти тем, що розглядаються. Глибину й сутність досліджуваних процесів розкривають подані у кожному розділі приклади, коментарі, примітки та графічні ілюстрації. Для полегшення контролю і самоконтролю засвоєних знань у кожному розділі наведений список контрольних питань. Перелік літературних джерел, розміщений у кінці книги, дає можливість студентам самостійно і більш глибоко опрацювати навчальний матеріал.

Основними джерелами під час укладання підручника стали праці провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, інноваційного менеджменту, маркетингу, економіки фірми, стратегічного планування, нормативно-законодавча база, а також матеріали власних досліджень авторів.

Авторський внесок: д.е.н., проф. І. М. Сотник (співредактор) – вступ, розділ 8; д.е.н., проф. Л. М. Таранюк (співредактор) – вступ, підрозділи 18.1–18.3, висновки; м.н.с. Т. В. Бабій – підрозділ 12.4; к.е.н., доц. О. А. Біловодська – розділ 14; д.е.н., проф. В. Г. Боронос – підрозділи 4.1, 4.3–4.4; Dr., проф. Е. Бун (Бельгія) – підрозділ 6.4; к.е.н., доц. І. Б. Бурлакова – розділ 21; д.е.н., доц. Н. В. Валінкевич – підрозділ 11.2; к.т.н., доц. В. Б. Васюта – підрозділ 13.4; к.е.н., доц. Д. О. Власенко – підрозділ 15.5; к.е.н. О. М. Волк – підрозділ 8.5; Dr., проф. Л. Генс (Бельгія) – підрозділ 6.3; к.е.н. Д. В. Горобченко – підрозділ 15.5; м.н.с. Т. В. Горобченко – підрозділ 12.3; д.е.н., доц. Л. А. Горошкова – підрозділ 19.4; к.е.н., доц. О. В. Григор'єва – підрозділ 20.4; к.е.н. П. В. Гриценко – підрозділ 15.2; к.е.н., доц. І. Б. Дегтярьова – підрозділ 15.3; к.е.н., доц. Ю. М. Дерев'янка – підрозділи 1.1–1.3; д.е.н., доц. О. М. Дериколенко – підрозділ 12.2; д.е.н., проф. О. В. Димченко – підрозділ 16.4; д.е.н., проф. І. А. Дмитрієв – підрозділ 1.4; Dr., проф. Ю. Євдокімов (Канада) – підрозділ 11.1; к.е.н., доц. С. О. Єрмак – розділ 5; м.н.с. Ю. М. Завдов'єва – підрозділ 12.2; асп. К. Ю. Завражний – підрозділ 18.4; к.е.н., доц. Т. О. Ілляшенко – підрозділ 9.6; к.е.н., доц. О. І. Карінцева – розділ 12, підрозділ 11.4; к.е.н., проф. О. І. Карпіщенко – підрозділи 9.1–9.4, 15.1; асист. Є. В. Коваленко – підрозділи 20.1–20.3, 20.5–20.6; к.е.н., доц. Б. Л. Ковальов – підрозділи 2.1, 3.8; Dr., проф. Н. І. Коновалова (Латвія) – підрозділ 3.8; к.е.н., с.н.с. Т. В. Косарева – підрозділ 18.4; к.е.н., доц.

О. Вас. Кубатко – підрозділ 7.1, 7.4; к.е.н. О. Вік. Кубатко – підрозділ 7.2, 7.4; к.е.н. С. Ю. Кулакова – підрозділ 17.5; д.е.н., проф. Т. І. Лепейко – підрозділ 12.1; к.е.н., доц. О. А. Лукаш – підрозділи 1.1–1.3; к.е.н., доц. О. В. Люльов – підрозділи 13.1–13.3; к.е.н., доц. Ю. О. Мазін – підрозділ 18.4; д.е.н., проф. О. І. Маслак – підрозділ 12.1; к.е.н., доц. О. М. Маценко – підрозділ 6.4; Dr., ас.-проф. В. Л. Мельник (Іспанія) – підрозділ 11.5; д.е.н., проф. Л. Г. Мельник – розділ 6; ст. викладач І. В. Міняйленко – підрозділи 3.3, 10.4, 15.4; к.е.н. Г. А. Мішеніна – підрозділ 3.1; к.е.н., доц. Н. В. Мішеніна – підрозділи 3.2, 3.5, 10.1, 10.3; д.е.н., проф. Г. В. Назарова – підрозділ 12.5; к.б.н., проф. Р. О. Новіцький – підрозділ 12.4; к.е.н. Т. В. Пимоненко – підрозділ 7.3–7.4; к.е.н., доц. І. Й. Плікус – підрозділи 4.1, 4.3–4.4; д.е.н., проф. О. М. Полінкевич – підрозділи 3.7, 9.5, 10.5; к.е.н. О. О. Рудаченко – підрозділ 16.4; Dr., проф. С. О. Самаль (Білорусь) – підрозділ 12.5; к.е.н. Л. О. Сигида – розділ 14; к.е.н. А. С. Скрильник – підрозділи 2.2–2.4, 11.5, 17.5; к.е.н. Л. Ф. Соколенко – підрозділ 4.2; к.е.н., доц. Л. В. Старченко – розділ 11; д.е.н., проф. І. О. Стебляк – підрозділ 11.3; Dr., проф. Т. Тамбовцева (Латвія) – підрозділ 12.1; к.е.н. К. В. Таранюк – підрозділи 18.1–18.3; д.е.н., проф. Л. В. Фролова – розділ 5, підрозділи 17.1–17.4; к.е.н., доц. М. О. Харченко – розділ 12, підрозділ 11.4; д.е.н., доц. О. В. Харчишина – розділ 21; м.н.с. О. О. Часник – підрозділ 11.1; к.е.н., проф. В. Я. Чевганова – підрозділи 3.3, 3.6; к.е.н., доц. Ю. В. Чортюк – підрозділ 11.5, розділ 19; Dr., проф. П. Шауер (Чехія) – підрозділ 11.2; к.е.н., доц. І. Ю. Шевченко – підрозділ 1.5; м.н.с. І. С. Шкарупа – підрозділи 16.1–16.3; к.е.н., доц. О. В. Шкарупа – підрозділи 16.1–16.3; к.е.н., доц. І. Є. Ярова – підрозділи 3.4, 10.1–10.2.

Підручник призначений для підготовки бакалаврів і магістрів за спеціальністю «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», а також може бути корисним для студентів інших економічних спеціальностей, викладачів, аспірантів, фахівців з питань підприємництва, торгівлі і біржової діяльності, керівників підприємств.

Слова подяки. Автори виражають вдячність рецензентам за цінні поради та зауваження, дякують колегам за сприяння у виданні книги.

Навчальне видання

Мельник Леонід Григорович
Сотник Ірина Миколаївна,
Таранюк Леонід Миколайович

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

Підручник

Друкується в авторській редакції

Директор видавництва Р.В. Кочубей
Головний редактор В.І. Кочубей
Набір Т.В. Горобченко та Ю.М. Завдов'євої
Комп'ютерна верстка Т.В. Горобченко

Підписано до друку 8.02.2018
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк ризонраф. Ум. друк. арк. 33,3 Обл.-вид. арк. 32,4
Тираж 300 пр. Замовлення № Д18-02/19
Відділ реалізації
Тел./факс: (0542)65-75-85. Тел.: (067) 542-08-01
E-mail: info@book.sumy.ua

ТОВ «ВТД «Університетська книга»
40009, м. Суми, вул. Д. Галицького, 27
E-mail: publish@book.sumy.ua
www.book.sumy.ua, newlearning.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 489 від 18.06.2001

Віддруковано на обладнанні «ВТД «Університетська книга»
вул. Д. Галицького, 27, м. Суми, 40009, Україна
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 489 від 18.06.2001

За заданим рівнем значущості $\alpha = 0,05$ і кількістю ступенів свободи $\nu = (n - 2)$, де n – кількість груп в ряду (у нашому випадку $n = 9$), за статистичною таблицею значень критичних точок X^2 – розподілу (Мармоза, 1990) визначається таким чином:

$$X_{кр}^2(\alpha; \nu) / (0,05; 7) = 14,1.$$

Якщо $X_{досл}^2 < X_{кр}^2$, то можна вважати, що потік покупців описується пуассонівським законом розподілу з інтенсивністю λ (у нашому прикладі вказана умова виконується: $12,51 < 14,1$). Це свідчить, що всі покупці обслуговуються своєчасно, тобто кількість продавців відповідає нормативу.

10.5. Діагностика фінансово-економічного потенціалу підприємства

Фінансово-економічний потенціал – це потенціал, що формує основу для виробництва певного обсягу та асортименту продукції, побудови моделей максимізації прибутку, визначення оптимального співвідношення компонентів виробничої, фінансової та організаційної структури управління й інших економічних механізмів (Лепьохіна, 2010). Уміння підприємства раціонально використовувати власний фінансово-економічний потенціал значною мірою зумовлює його життєздатність і конкурентоспроможність.

Фінансово-економічний потенціал полягає не тільки в інтегральному відображенні поточних і майбутніх можливостей економічної системи, а й у трансформуванні вхідних ресурсів за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких можливостей в економічні блага, що сприятиме максимальному задоволенню інтересів підприємства й суспільства. Не будучи постійною величиною, фінансово-економічний потенціал підприємства так само, як й інші елементи виробництва, схильний до постійних змін, а тому потребує особливих підходів до управління. Тривале переривання процесу відтворення фінансово-економічного потенціалу гальмує або зовсім зупиняє розвиток підприємства. Власне, три компоненти (фінанси, трудові й матеріальні ресурси, а також засоби праці) є підставою для виділення трьох складових повного фінансово-економічного потенціалу підприємства – ресурсної, виробничої та фінансової. Перша компонента має статичний характер, дві інші – динамічний. Причому динамічність виробничої складової зумовлюється впливом на неї фінансової складової потенціалу. Сенс і роль фінансово-економічного потенціалу можна розглядати з позиції взаємозв'язків між його компонентами та результативністю діяльності підприємства загалом.

Фінансовий потенціал є сукупністю фінансових ресурсів, які беруть участь у виробничо-господарській діяльності, та характеризується можливістю їх залучення для фінансування майбутньої діяльності і певних стратегічних напрямів розвитку підприємства (Тимошук, 2014).

Фінансовий потенціал забезпечує можливість трансформації ресурсного і виробничого потенціалів внаслідок діяльності підприємства. До певної міри фінансовий потенціал є важелем, який формує механізм динамічної трансформації ресурсів у процесі операційної діяльності підприємства. Не менш важлива і його роль у відтворювальних процесах на підприємстві. До складу фінансового потенціалу входять фінансові ресурси, що складаються зі зареєстрованого, додаткового і резервного капіталів, цільового фінансування, фондів накопичення, величини перманентного капіталу, вартості основного капіталу, оборотних активів тощо. Під час оцінювання фінансового потенціалу треба враховувати такі показники, як: обсяг власних коштів, можливість отримання додаткових коштів у вигляді цільового фінансування; обсяг дебіторської заборгованості, оперативність управління фінансами тощо (Лепьохіна, 2010).

Доцільним є запровадження системи одиничних (визначених за загальноприйнятими методиками) та комплексних (розрахованих за середньозваженим арифметичним показником) показників оцінки ресурсного потенціалу, що побудована за принципом доступності до відкритої статистичної інформації відповідно до його складових (виробничого, фінансового, ресурсного потенціалів).

Комплексний показник оцінки фінансово-економічного потенціалу визначається за одиничними показниками потенціалу: *виробничого* – рентабельність виробництва продукції, коефіцієнт фондівіддачі основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів, коефіцієнт оборотності оборотних активів; *фінансового* – коефіцієнт чистої рентабельності продажів, коефіцієнт фінансової стійкості, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами, коефіцієнт Бівера, коефіцієнт платоспроможності; *ресурсного* – коефіцієнт рівня витрат на оплату праці у загальній сумі витрат, коефіцієнт економії адміністративних витрат, коефіцієнт інвестування у програмне забезпечення та рекламу, коефіцієнт нематеріальних активів у загальному обсязі витрат.

Для оцінки фінансово-економічного потенціалу підприємства доцільно застосовувати комбінаційну основу використання декількох методів і проводити її за інтегральним показником ($K_{\phi e}$), який визначається за означеною вище системою показників та індексною формою їх аналізу. Інтегральний показник розраховують як суму комплексних показників оцінки виробничого, ресурсного та фінансового потенціалів з урахуванням ваго-

мості їх значення у формуванні фінансово-економічного потенціалу підприємства за формулою (Кузьменко, 2014, с. 282):

$$K_{\phi e} = \sum_{i=1}^3 V_i \cdot \sum_{j=1}^n K_j, \quad (10.8)$$

де V_i, V_j – коефіцієнти вагомості складових фінансово-економічного потенціалу та відповідних їм показників; K_j – комплексні показники оцінки ресурсного потенціалу за відповідними складовими; n – кількість одиничних показників оцінки фінансово-економічного потенціалу.

Найбільш доцільним та обґрунтованим є використання безрозмірної шкали Харрінгтона, яка передбачає п'ять рівнів оцінки в загальному інтервалі шкали від 0 до 1. Шкала Харрінгтона є універсальним у різних сферах кількісним вимірником параметрів досліджуваного об'єкта. Вона умовно поділяється на п'ять ділянок, які характеризують різні рівні бажаності; при цьому значення 0,37 є критичною точкою переходу показників з незадовільного рівня до задовільного. Лінгвістичні та кількісні характеристики шкали Харрінгтона наведено у табл. 10.7.

Таблиця 10.7. Лінгвістичні та кількісні характеристики шкали Харрінгтона (Інвестиційно-інноваційна, 2012; Микитенко, 2005; Кузьмін, 2011; Кузьменко, 2014)

Шкала Харрінгтона		Лінгвістичні оцінки для діагностики фінансово-економічного потенціалу та його складових	Тип підприємства
Інтервали шкали	Лінгвістичні оцінки		
(0,8–1)	Відмінно	Високий	Лідер
(0,63–0,8)	Добре	Достатній	Конкурентоспроможний
(0,37–0,63)	Задовільно	Задовільний	Конкурентоспроможний
(0,2–0,37)	Погано	Низький	Ризикований
(0–0,2)	Незадовільно	Недостатній	Ризикований

Приклад 10.9

Визначити рівень фінансово-економічного потенціалу та тип підприємств, якщо відомі такі дані (табл. 10.8).

Таблиця 10.8. Вихідні дані підприємств

Підприємство	Потенціал		
	виробничий	фінансовий	ресурсний
ПАТ «Електротермометрія»	0,426	0,373	0,034
ПАТ «Волиньобленерго»	0,640	0,09	0,056
ТОВ «Забіяка»	0,426	0,373	0,099

Для вирішення завдання необхідно скористатися формулою (10.8) і табл. 10.8. Інтегральний показник фінансово-економічного потенціалу дорівнює:

для ПАТ «Електротермометрія»: $K_{\phi e} = 0,426 + 0,373 + 0,034 = 0,833$;

ПАТ «Волиньобленерго»: $K_{\phi e} = 0,64 + 0,09 + 0,056 = 0,786$;

ТОВ «Забіяка»: $K_{\phi e} = 0,426 + 0,373 + 0,099 = 0,898$.

За шкалою Харрінгтона ПАТ «Електротермометрія» і ТОВ «Забіяка» є лідерами, а ПАТ «Волиньобленерго» – конкурентоспроможним підприємством.

Між компонентами фінансово-економічного потенціалу підприємств існують взаємозалежності, які мають ієрархічний характер. Це пов'язано з тим, що ресурсний потенціал суб'єкта підприємництва є основною і необхідною умовою здійснення виробничо-господарської діяльності. Проте для активнішого використання ресурсів у виробничому процесі треба залучити технологічні й економічні важелі, а також управлінські заходи і дії, спрямовані на підвищення ефективності виробництва. Таким чином, ресурсний потенціал трансформується у виробничий за наявності специфічних складових, що забезпечують процес виробництва. У свою чергу, фінансовий потенціал забезпечує процес виробництва і слугує основою для результативного використання фінансово-економічного потенціалу підприємства. Сукупне поєднання усіх цих складових забезпечує відповідний рівень потенціалу розвитку компанії.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність та особливості економічного аналізу. Які методи аналізу Ви знаєте?
2. Що є інформаційною базою аналізу у торговому підприємстві?
3. Як здійснюється аналіз товарообігу на торговельному підприємстві?
4. Розкрийте особливості аналізу витрат на збут у торговельній організації.
5. Які показники ефективності використання основних засобів застосовуються при аналізі торгового підприємства?